

DÜNYA BANKASI KREDİLERİNE İLİŞKİN GENEL ESASLAR, PROJE KREDİLERİNİN ÖZELLİKLERİ, AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Ekrem CANDAN*

I. Giriş

Türkiye’de kamu yatırım projelerinin finansmanında yaşanan iç kaynak yetersizlikleri, var olan kaynakların verimli, etkin ve yerinde kullanılmaması ve kaynak dağılımının etkin bir şekilde yapılamaması gibi nedenler, iktisadi kalkınma bakımından hayati önem arz eden kamu yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir.

Kamu yatırım programının hazırlanış biçimi, projelerin yapılabirlik etüdlerrinin hazırlanması ve analizi konusundaki yetersizlikler, kamu proje stokunun bileşimi, yatırım programına alınacak ve dış finansman sağlanacak projelerin seçimindeki objektiflikten uzak uygulamalar ve siyasi müdahaleler, yatırım programına alınan proje sayısının çokluğu gibi etkenler zaten kısıtlı olan iç kaynakların ülkemiz bakımından ehemmiyeti haiz yatırım projelerinin finansmanında kullanılmasını zorlaştırmakta, bu nedenle, çoğu yatırım projesi zamanında ve öngörülen maliyetlerle tamamlanamamaktadır.

Kamu yatırım projelerinin iç kaynaklarla finanse edilmesi konusundaki aksaklıklar ve yetersizlikler ile var olan kaynakların başka alanlarda kullanılması bu projelerinin finansmanı için dış kaynak gerektirmektedir. Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye de büyük dış finansman gereksinimi içinde bulunmaktadır. Türkiye’deki dış finansman ihtiyacının ardında yatan temel nedenler; kamu açıkları, iç ve dış borç geri ödemelerinin gerektirdiği kaynak ihtiyacı, iç kaynak yetersizlikleri ve kalkınma yönünde yapılması gerekli yatırım projelerinin finansman ihtiyaçları

* Maliye Bakanlığı Bütçe Kontrolörü, ekremcandan@yahoo.com

olarak sayılabilir. Bu zaruri koşullar yıllardır dış finansman kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Bilindiği gibi, yatırım projelerinin gerektirdiği finansman kaynakları Hazine Müsteşarlığınca Türkiye Cumhuriyeti adına muhtelif finansman yöntemleri kullanılarak sağlanmaktadır. Kimi zaman yatırım projesi sahibi kurum ve kuruluşlarca da dış finansman temin edilebilmektedir. Hükümetlerden, uluslararası mali kuruluşlardan ve uluslararası özel sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kredi kuruluşları ile bankalardan temin edilen dış kaynakların bir kısmı Hazine Müsteşarlığı'nın finansman ihtiyacı için kullanılmakta, bir kısmı da kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektöre dış borcun devri, ikrazı ve tahsisi yöntemiyle kullanılmaktadır.

Türkiye, yatırım projelerinin finansmanı için Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan uzun vadeli kredi sağlamaktadır. Türkiye'nin dış finansman sağladığı uluslararası mali kuruluşların en başında Dünya Bankası gelmektedir. Banka'nın toplam dış kredi kullanımları içindeki payı önemli bir yere sahiptir. Ancak, son yıllarda gerek Türkiye'nin borçlanma araçlarını çeşitlendirmesi, yeni kreditorlerden finansman sağlaması, resmi krediler yanında uluslararası özel sermaye piyasalarından da kredi teminine başlaması, gerekse Dünya Bankası kaynaklı kredilerin istenen etkinlikte kullanılamaması nedeniyle Banka kredilerinin toplam dış borç stoku içindeki payı azalmaya başlamıştır.¹

1944 yılında Uluslararası Para Fonu ile birlikte kurulması kararlaştırılan ve 1945 yılında kurulan Dünya Bankası'nın (resmi adıyla Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) gerek Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte kurulması ve IMF'nin ikiz kuruluşu olarak IMF politikalarını benimsemesi, Banka'nın yönetiminde bir kaç gelişmiş ülkenin etkin olması ve bu ülkelerin Banka'nın kredi politikasını yönlendirmesi, gerekse de Banka'nın

¹ Türkiye'nin 1950–2003 dönemi içinde kullandığı Dünya Bankası kredileri hakkında yapılan detaylı bir inceleme ve değerlendirme için bkz: CANDAN, Ekrem, “Türkiye'nin Dünya Bankası'ndan Sağladığı Krediler (1950–2003), Kredi Kullanımının Yıllar İtibariyle Gelişimi ve Toplam Dış Borç Stoku İçindeki Yeri”, Maliye Dergisi, Sayı: 148, Mart-Nisan 2005, sh. 82–121.

gelişmekte olan borçlu ülkelerde uyguladığı global bazı politikalar ve bu politikaların olumsuz bir takım sonuçları ve kredi koşulları gibi hususlar nedeniyle bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de Banka'dan kredi kullanımı sorgulanmakta ve ulusalcı bir yaklaşımla Türkiye'nin Banka kredisi kullanımı eleştirilmektedir. Türkiye, bir çok uluslararası finansman kuruluşundan dış kredi sağlamasına karşın, çoğunlukla Dünya Bankası kredilerinin gündeme gelmesi Banka'nın tarihsel arka planı ve IMF ile birlikte izlediği global politikalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Dünya Bankası, kredibilitesinin yüksekliği nedeniyle gelişmiş ülkelere düşük maliyetlerle temin ettiği kaynakları geliştirmekte olan ve dış finansman ihtiyacı içinde bulunan üye ülkelere kredi olarak vermektedir. Banka, kredi faizlerini kendi finansman maliyetinin üstüne belirli bir oranda kar koyarak belirlemektedir. Banka'nın gelişmiş ülkelerin sermaye piyasalarından sağladığı kaynakları geliştirmekte olan ülkelere piyasa cari faiz oranlarına yakın oranlar üzerinden kredi olarak kullandırması ve bu krediler vasıtasıyla borçlu ülkeleri yönlendirmesi kredilerin faiz dışı maliyetlerinin yüksekliği, ulusal politikalara müdahale edilmesi, kredi kullanım koşullarının karmaşıklığı ve uzun süreç alması gibi açılardan tenkit edilmektedir.

Öte yandan, Dünya Bankası, kredi verirken, projenin seçimi, tanımlanması, amaçlarının belirlenmesi, proje uygulaması, kredinin kullanım dilimleri, muhasebe kayıtları, satın alma usulleri, projelerde istihdam edilecek personel, istihdam edilecek danışmanlar, kredilerin denetimini yapacak denetçilerin belirlenmesi gibi birçok konuda koşullar öne sürmekte ve kredilerin verilmesi ve kullanımı bu koşulların borçlu ülkelere Banka'nın istekleri doğrultusunda yerine getirilmesine bağlı tutulmaktadır. Söz konusu koşullar, Banka'nın bürokratik yapısı, kamu kurum ve kuruluşlarının yetersizlikleri gibi nedenler kredilerin kullanımını güçleştirmekte ve çeşitli sorunlara neden olmaktadır.

Bu makalede Dünya Bankasınca kredi ve garanti verilmesinde uyulan esaslar, kredi tahsislerinde esas alınan kriterler, kredi verilmesi ve kredilerin geri ödeme koşullarına temas edilecek, akabinde de Dünya Bankasının kredi politikası, Bankanın verdiği proje kredilerinin hususiyetleri, bu kredilerin

avantaj ve dezavantajları belirtilecektir. Son olarak kredilerin etkileri konusunda genel bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

II. Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Genel Esaslar

1. Kredi ve Garanti Verilmesinde Uyulan Esaslar

IBRD, proje kredisi açma kararı verirken, kendisine getirilen yatırım projelerini ekonomik, teknik, ticari, mali ve idari yönlerden analiz ettirir. Projelere finansman sağlama kararının alınmasında ilk ölçüt (kriter), projelerin verimli ve kısa dönemde kendi kendini finanse edebilecek yatırımlara ait olmasıdır.²

IBRD'nin Kuruluş Anlaşmasında Banka'nın aşağıdaki koşullar altında garanti vereceği, kredi açacağı veya kredilere katılacağı öngörülmüştür:³

i- Projenin ülkesinde gerçekleştirileceği üyenin bizzat kendisi kredi almaktaysa üye veya Merkez Bankası ya da üyenin Banka'ca geçerli bir temsilcisi olan bir mali kuruluşu ana para ile faizlerin ve krediye ilişkin diğer masraflarla ücretlerin ödeneceğini garanti edecektir.

ii- Banka, mevcut piyasa koşulları içerisinde, borç alan için Banka'nın makul bulduğu koşullarla kredi almasının imkansızlığına kanaat getirecektir.

iii- Kuruluş Anlaşmasının ilgili maddesine göre teşkil edilen Kredi Komitelerinin biri önerinin yararlarını dikkatle incelendikten sonra projenin uygulanmasına kanaat getirecektir.

iv- Faiz oranı ile diğer masraf ve ücretlerin makul olduğuna ve adı geçen oran ve ücretler ile ana paranın geri ödenmesine ilişkin koşulların projeye uygun olduğuna Banka kanaat getirecektir.

v- Banka kredi verirken veya bir krediyi garanti ederken borç alanın eğer borç alan üye değilse garantörün, krediden doğan yükümlülükleri yerine getirecek durumda olup olmadığına özellikle dikkat edecek ve hem ülkesinde

² ALPAR, Cem, ONGUN, M. Tuba, ALPAR, Cem; ONGUN, M. Tuba. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme. Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, sh. 106.

³ IBRD Kuruluş Anlaşması, Madde III, Bölüm 4.

projenin gerçekleşeceği üyenin, hem de genellikle diğer üyelerin çıkarlarına uygun olarak ihtiyatla hareket edecektir.

vi- Banka, diğer sermayedarlar tarafından verilen kredileri garanti ederken, maruz kalacağı risklere (rizikolar) karşılık olmak üzere uygun bir ücret alacaktır.

vii- Özel haller dışında, doğrudan doğruya Banka'dan veya Banka'nın garantisi altında yalnız imar ve kalkınmaya mahsus projelerin uygulanması amacıyla kredi verilecektir.

Ayrıca, Kuruluş Anlaşmasında, Banka'nın kredinin belirli bir üye veya üyelerin topraklarında kullanılacağına dair koşullar koyamayacağı, herhangi bir kredinin, kredinin verilmesine neden olan amaçlara göre harcanması ve ayrılması için gerekli düzenlemeleri yapacağı ve bu düzenlemeleri yaparken tasarrufa ve etkili hareket bakımlarından gerekli düşüncelere dikkat edeceği, politik veya ekonomik olmayan etkileri veya düşünceleri bir yana bırakacağı, kredi verilmesi durumunda Banka'nın borç alan adına bir hesap açarak kredi tutarını kredinin verildiği para veya paralar ile bu hesabın alacağına kaydedeceği, Banka'nın borç alana yalnız projenin gerektirdiği masraflardan fiilen yapılmış olanları karşılamak üzere bu hesaptan para çekme izni vereceği belirtilmiştir.⁴

2. Dünya Bankası Kredi Tahsislerinde Esas Alınan Kriterler

Dünya Bankası kredi verirken;

- Üye ülkenin özel piyasadan kredi temin edebilme kapasitesi, Banka dışındaki kaynaklardan finansman sağlayıp sağlayamayacağı,
- Kredinin kullanılacağı proje veya programın niteliği, proje veya programın ülke ekonomisindeki yeri,
- Krediyi talep edenin kurumsal kimliği, statüsü,
- Krediyi isteyen devletin ekonomik yapısı ve finansman yapısı, mali yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği,

⁴ IBRD Kuruluş Anlaşması, Madde III, Bölüm 5.

gibi hususları göz önünde bulundurmaktadır.

Banka, bu kapsamda belirlediği ve zaman içerisinde geliştirdiği objektif bazı kriterler çerçevesinde kredi taleplerini inceleyerek değerlendirir ve karara bağlar. IBRD'nin kredi tahsislerinde esas aldığı kriterler ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada detaya girilmemiştir.⁵

3. Kredi Şartları

IBRD'nin sağladığı borçlar ülkenin durumuna göre değişmekle birlikte geri ödemesi 3 ila 5 yılda başlamak üzere, 15 ila 20 yıl sürelidir. Orta ve uzun vadeli bu borçlara projeden projeye değişken üç tip faiz uygulanmaktadır.

- 1.Değişken oranlı döviz sepeti.
- 2.Değişken oranlı tek para.
- 3.Sabit oranlı tek para.⁶

Kredi belirli bir projeye yönelik olarak proje sahibi kuruluşa ve ülke hükümetine proje kredisi olarak verilebileceği gibi üye ülkelerin Banka'ca belirlenen belirli amaçlara yönelik yapısal düzenlemeleri yapması, ekonominin veya belirli sektörlerin yeniden yapılandırılması gibi amaçlarla program-uyum kredisi olarak da verilebilmektedir.

Dünya Bankası, kredi olarak kullandığı kaynakları temin etme maliyetinin üzerine 75 b.p. (yüzde 0.75) tutarında bir marj koyarak bunu borçlularına yansıtmaktadır. Ancak Banka, AAA dereceli (rating) bir kuruluş olarak LIBOR oranının altında borçlanabilmekte olup, bu durum üye ülkelerin borçlanma maliyetlerinin düşmesine yol açmaktadır. Banka'nın borçlanma maliyeti ortalama olarak LIBOR-29 b.p. seviyesindedir. Banka, ayrıca, üye ülkeden kredi yürürlüğe girdikten sonra kredi tutarının yüzde 1'i oranında ön komisyon (front-end-fee) ücreti tahsil etmektedir. Dünya

⁵ Bu konuda ve Dünya Bankası proje devreleri hakkında detaylı bilgi için bkz: HADİTALAB, Jafar. "Dünya Bankası ve Uluslararası Sistem", Doktora Tezi, İstanbul. 1994.

⁶ ERKAN, Volkan, "Dış Proje Kredisi Kullanan Kamu Yatırımlarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi (1988-1997)", Devlet Planlama Teşkilatı, Yayınlanmış DPT-Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT: 2510, 2001, sh. 27.

Bankası, mevcut sistem içerisinde üye ülkelere Tek Para Kredileri (SCL) esasında, değışken faizli ve sabit marjlı krediler olarak iki çeşit borçlanma imkanı sunmaktadır.⁷

Banka (proje) kredileri, yürütölen projenin ihtiyaç duyduğu ithal mal ve hizmetler için yapılacak harcamaları karşılamak üzere döviz olarak kullanılır. Bir başka deyişle, Banka kredileri sadece projenin dış finansmanının sağlanmasına yöneliktir. Projenin geri kalan kısmı ise krediyi alan tarafından karşılanmaktadır. Ancak Banka; bazı istisnai hallerde mahalli harcamaların finansmanında da döviz sağlayabilmektedir.⁸

Dünya Bankası ve diğer ortak finans kaynaklarından sağlanan fonlar, kredi alan ölkelerin, projelerin başarısını sağlamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin alınmasını sağlamaktadır. Bu mal ve hizmetlerin Banka kredisi kullanılarak satın alınması durumunda Banka, hem borç alan hem de kendi dışında borç veren tarafların, Banka talimatlarına uygun koşullar dahilinde hareket etmesini talep etmektedir. Ortak finansman⁹ söz konusu olduğunda ise, bu konudaki koşullar değışken olduğü için tarafların katıldığı görüşmeler yardımıyla değışik konular belirlenmektedir. Ortak finansman durumunda, Banka kredilerinden farklı olarak alınan krediler bağlayıcı olabilmekte ve bu fonlar ancak kredi alınan ölkeden bir mal veya hizmet temin etmek için kullanılabilenmekte ya da sıkı kullanım koşullarına sahip olabilmektedir.¹⁰

Kredi anlaşmalarında yer alacak hüküm ve koşulları belirleme yetkisi IBRD'nin Kuruluş Anlaşması ile Banka'ya verilmiştir. Ancak, Banka, bu

⁷ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2000, sh. 59.

⁸ ÖNEN, Z. Sacit, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Gazi Üniversitesi Yayın No: 136, Ankara, 1989, sh. 52.

⁹ Kredinin bir kısmının Dünya Bankası kaynaklarından kalanının da Banka dışındaki kaynaklardan alınması Ortak Finansman (Co-financing) olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası, projelerin gerektirdiği tüm finansman ihtiyacını karşılamadığından ortak finansman yönteminin kullanımını önermektedir. Ayrıca finanse edilecek projelere iç kaynak tahsisi de istenmektedir.

¹⁰ CENK, Ömer Faruk, "Türkiye'de Dünya Bankası Kredilerinin Kullanımı ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar", Uzmanlık Tezi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, sh. 12-13.

koşulları saptarken Kuruluş Anlaşmasında yer alan sınırlamalara uymak durumundadır.

Kuruluş Anlaşmasında, Banka'nın faaliyete başladığı ilk on yıl içinde alınacak komisyon oranının yıllık % 1'den aşağı ve % 1,5'dan yukarı olmayacağı ve bu komisyonun kredinin henüz ödenmemiş kısmı üzerinden alınacağı, bu on senelik devre sonunda ilgili maddede belirtilen kriterler çerçevesinde ihtiyatların Banka tarafından bir indirim yapılmasını haklı göstermeye yeterli görülmesi halinde, Banka'nın komisyon oranlarını indirebileceği, ayrıca, ileride verilecek krediler üzerinden alınacak komisyonun artırılmasının uygun olacağı saptandığı taktirde Banka'nın bu komisyonu artırabileceği öngörülmüştür.¹¹

Kredi anlaşmalarında, Banka'ya hangi ülke parası veya paraları ile ödeme yapılacağına açıklanması gerekmektedir. Bununla birlikte borç alan dilediği taktirde geri ödemeyi altınla veya Banka'nın onayı alınmak koşuluyla anlaşmada açıklanan üye parasından başka bir para ile yapabilir.

Faiz oranı, Başkanın önerisi ve İcra Direktörlerinin onayıyla tespit edilmektedir. Banka, açılan kredinin faiz oranını; çıkarmış olduğu tahvillerle ödeyeceği faiz oranını ve yapmış olduğu masrafları da göz önünde bulundurarak ve makul ölçüde kar payı ilavesiyle tespit etmektedir. Banka'nın standart faiz oranı yıllara göre değişmektedir. Banka, faiz oranını tespit ederken, ayrıca kredi alan ülkelerin gelişmişlik düzeyini de göz önünde bulundurmaktadır.

Dünya Bankası sadece fiilen ödediği kredi miktarına faiz tahakkuk ettirmektedir. Kredinin kullanılmayan ve Banka'da tutulan kısmı için tutma maliyeti olarak ve kullanımları teşvik etmek amacıyla bir taahhüt ücreti, kredi alan ülkenin hesabına borç kaydedilmektedir. Alınan bu ücret genellikle %1'in 3/4'ü oranında olmakta ve kredi anlaşmasının imzalanmasından 60 gün sonra işlemeye başlamaktadır.¹²

¹¹ IBRD Kuruluş Anlaşması, Madde IV, Bölüm 4.

¹² ÖNEN, Z. Sacit, a.g.e. sh. 53.

4. Kredilerin Geri Ödeme Koşulları

Dünya Bankası'ndan kaynak sağlayan ülkeler, milli gelirleri doğrultusunda dahil oldukları ülke grupları için geçerli olan yapıda Banka'dan kaynak sağlayabilmektedirler. Krediler için toplam vade, anapara geri ödemesiz dönem ve geri ödeme döneminden oluşmaktadır. Faiz ödemeleri ise kullanımlarla birlikte başlamaktadır.¹³

Dünya Bankası, kredilerin geri ödenme sürelerinin tespiti bakımından, kredi verdiği az gelişmiş ülkeleri, kişi başına düşen GSMH bazında üç sınıfa ayırmıştır. Bu ayırım çerçevesinde kredilere;¹⁴

- En yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 3 yıl ödemesiz dönem ve 15 yıl vade.
- Orta gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 3 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade.
- Düşük gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 5 yıl ödemesiz dönem ve 20 yıl vade.

uygulanmaktadır.

Türkiye, bu ayırımda orta gelirli ülkeler sınıfına dahil edildiğinden, aldığı kredilere 4-5 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade uygulanmaktadır.

Kredilerin geri ödenmesinde iki yöntem uygulanmaktadır. Hangisinin uygulanacağına seçiminin borçluya bırakıldığı bu yöntemlerden;

- Eşit Miktarlı Ödeme yönteminde; geri ödeme tutarı, alınan toplam kredi ödemesiz dönem dışında kalan yıl sayısına bölünerek, her yıl için eşit miktarda,

- Artan Miktarlı Ödeme yönteminde ise geri ödeme tutarı, toplam kredi miktarı, ödemesiz dönem dışında kalan yıllara, düşük miktardan başlayıp, giderek artan miktarda devam etmek üzere yayılarak,

hesaplanır.

¹³ YENER, Ahmet Levent, "Dünya Bankası Kredilerinin Yeniden Yapılandırılması", Hazine Müsteşarlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997, sh.34.

¹⁴ KAYA, Safiye, "Dünya Bankası ve Türkiye". Sayıştay Dergisi, Temmuz-Aralık 2002, Sayı 46-47, sh. 31.

5. Dünya Bankası'nın Kredi Politikası

Malum olduğu üzere, Dünya Bankası proje kredileri, uyum kredileri (program kredisi veya proje dışı krediler) ve karma krediler vermektedir. Kuruluşunun ilk yıllarından 70'li yıllara kadar geçen dönemde Banka proje kredileri yoluyla finansman yöntemini benimsemiş ve büyük ölçüde proje kredisi vermiştir. Daha sonraları proje kredileri ile belli bir projenin finansmanı yerine, üye ülke ekonomisinin bütününe veya belirli sektörlerine yönelik olarak verilen uyum kredilerine geçilmiştir. Ayrıca, bu kredilerin ortak bazı özelliklerini taşıyan karma krediler de verilmektedir.

Dünya Bankası'nın borç vermede gözettiği politikalar, belli bir ölçüde üçüncü dünya ülkelerinin gereksinimlerini yansıtmakla beraber, uluslararası ekonomik sistemden de etkilenmektedir. Banka dünya ekonomik sisteminden etkilendiği gibi, karşılıklı olarak onu da etkilemektedir.¹⁵ Bu nedenle, Banka'nın izlemiş olduğu kredi politikaları hem diğer uluslararası mali kuruluşlar ve sermaye piyasası ajanları hem de borç alma gereksinimi duyan üye ülkeler bakımından önem arz etmektedir.

IBRD, genelde borç alan ülkenin ekonomik kalkınmasında üst derecede öncelik taşıyan proje ve programlara borç vermektedir. Banka kredi verirken siyasi görüş ve düşüncelerden uzak durmakta, sadece ekonomik ve mali durumları dikkate almaktadır. Ancak herhangi bir ülkenin iç politikasında bir istikrarsızlık ve belirsizlik söz konusu olursa (kuşkusuz bu durum o ülkenin ekonomik yapısını da etkileyeceğinden), Banka bu taktirde karar sırasında o ülkenin siyasi durumunu dikkate almaktadır.¹⁶

IBRD'nin Kuruluş Anlaşmasının III'üncü maddesinin 5 inci bölümünün (c) fıkrasında yer alan "*Banka,, politik veya ekonomik olmayan etkileri veya düşünceleri bir yana bırakacaktır.*" ibaresi de Banka'nın kredi verme ve kredinin kullanılmasında politik saiklerle hareket etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat, Kuruluş Anlaşmasında yer alan bu hükme rağmen Dünya Bankası'nın gerek verdiği krediler yönünden gerekse de kredi

¹⁵ HADİTALAB, Jafar, "Dünya Bankası ve Uluslararası Sistem", Doktora Tezi, İstanbul, 1994, sh. 20.

¹⁶ ÖNEN, Z. Sacit, a.g.e., sh., 51.

dilimlerinin kullanılmasından dolayı bazen politik saiklerle hareket ettiği, ülkelere göre farklı uygulamalar yaptığı, Banka yönetiminde etkin olan ülkelerin etkisinde kaldığı da görülmektedir. Bu nedenle Banka bu yönden eleştirilmektedir.

Dünya Bankası'nın sermaye yapısı ve oy dağılımı incelendiğinde, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerin sermayede dolayısıyla Banka'nın yönetiminde önemli bir yer tuttukları görülür. Bu yüzden açılan kredilerde bu ülkelerin ve özellikle ABD'nin büyük etkisi vardır. Banka Yönetim Kuruluna (İcra Direktörleri Kurulu) atama ile gelen en fazla sermayeye sahip ilk beş ülkenin temsilcilerinin Dünya Bankası'ndaki oy toplamları hemen hemen yarıya yakındır.¹⁷ Bu itibarla, Banka'nın izlediği kredi politikası ve verdiği kredi ve garantiler değerlendirilirken bu hususun gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

Dünya Bankası'nın temel prensibi, Banka'nın borçlanma maliyetlerinin borçlulara aynen yansıtılmasıdır. Banka, üye ülkelere sağladığı kredilerde fon maliyetini (kur-faiz) aynen yansıtırken, riskin borçlular üzerinde dengeli dağılımını sağlamak için de tedbirler almaktadır. Banka, bu çerçevede, üye ülkelerden gelen istekleri dikkate alarak, sağladığı kredilerin riskini tüm borçlu ülkelere eşit bir şekilde yaymak amacıyla, kredi sistemlerini çeşitli kereler değiştirmiştir.¹⁸ Diğer taraftan, Dünya Bankası kredi verirken kredi alan ülke ve Banka'ya üye tüm diğer ülkelerin çıkarlarını korumakla yükümlüdür.¹⁹ Kredi tahsislerinde bu esasın gözetilmesi gerekmektedir.

Banka'nın faaliyetlerine yönelik yapılan eleştiriler, genellikle tarafsızlık, sosyal gayeden uzaklaşma ve dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin kredilerden yeterince faydalanamamaları, özel sektör sermayesini teşvikte başarı gösterememe konularında toplanmıştır.²⁰ Banka'nın finanse ettiği sektörler incelendiğinde, Dünya Bankası'nın, en fazla kaynağı enerji sektörüne ayırdığı

¹⁷ ARSLAN, Göksel, "Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Gelişmekte Olan Ülkelerle İlişkileri", Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Etüd Çalışması, Ankara, 1998, sh.116.

¹⁸ YENER, Ahmet Levent, a.g.t., sh. 22.

¹⁹ IBRD Kuruluş Anlaşması, Madde III, Bölüm 1.

²⁰ ÖNEN, Z. Sacit, a.g.e. sh. 63.

görülmektedir. Enerjiyi, tarım ve kırsal kalkınma projeleri izlemektedir. Daha sonra ulaştırma, şirketlere mali yardım, proje dışı krediler, sanayi, su temini, kentsel kalkınma, turizm ve teknik yardım gelmektedir.²¹

Banka normal olarak orta ve uzun vadeli kredi vermektedir. Daha önceleri vade 6-35 yıl arasında değişmekteydi. Son yıllarda bu süre 15-20 yıl olarak uygulanmaktadır. Krediler ödemesiz geçecek bir süreyi de kapsamaktadır. Kredi alanlar, önceleri 2 ila 5 yıl arasında değişen bir ödemesiz süreden faydalanırlarken, son yıllarda bu süre 3 ila 5 yıl olarak uygulanmaktadır. Vadenin ve ödemesiz geçecek sürenin tespitinde, projenin özel karakteri ve kredi alan ülkenin ödemeler dengesinin genel durumu göz önünde bulundurulmaktadır. Ödemesiz dönem genellikle projenin işler hale gelmesi ve ekonomik fayda vermeye başladığı ana kadar olan süreyi kapsamaktadır.²²

III. Dünya Bankası Proje Kredileri, Kredilerin Avantaj ve Dezavantajları

Dünya Bankası proje kredilerinin genel hususiyetleri ve kredilerin sağladığı bazı avantaj ve neden oldukları bir kısım dezavantajlar aşağıda özetlenmiştir.

1. Dünya Bankası Proje Kredilerinin Genel Hususiyetleri

Daha önce belirtildiği gibi proje kredisi, projelerin gerçekleştirilebilmesi için dış finansman kaynaklarından sağlanan kredileri ifade eder. Bu tür krediler belirli bir projeye yönelik olarak verilen bağlı kredilerdir. Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerin ülke kalkınması bakımından önemli projelerine proje finansmanı sağlamaktadır. Bankanın verdiği krediler içerisinde proje kredileri önemli bir yer tutmaktadır. 1970'li yıllardan sonra kredi politikasında uyum kredileri önem kazanmakla birlikte, proje kredileri nitelikleri itibarıyla halen kıymet arz etmektedir.

Dünya Bankası proje kredilerinin genel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

²¹ ARSLAN, Göksel, a.g.t., sh.123.

²² ÖNEN, Z. Sacit, a.g.e., sh. 54.

i) Dünya Bankası proje kredileri geliştirmekte olan üye ülkelere verilmektedir. Bunun nedeni, Banka'nın sermaye piyasalarından kolayca kredi temin etme imkanı bulunan gelişmiş ülkelere kredi vermemesidir. Bu nedenle, Banka'nın proje kredileri geliştirmekte olan ve Dünya Bankası dışında proje finansmanı için makul şartlarla kredi temin etme imkanı bulunmayan ülkelere yöneliktir.

ii) Proje kredileri ya ülke kredisi olarak üye ülke hükümetine ya da ülke garantisi altında diğer kamu kurum veya kuruluşlarına verilmektedir. Çünkü IBRD'nin Kuruluş Anlaşması gereği Banka'nın muhatabı Hazine veya Merkez Bankası gibi ülkelerin mali konularda yetkili resmi kurumlarıdır.

iii) Banka'nın verdiği proje kredileri kalkınmaya yönelik, refahı ve hayat standartlarını yükseltmeye yöneliktir. Ülke ekonomilerinin ekonomik kalkınmasında üst derecelerde yer alan, kalkınma için önemli bulunan projeler finanse edilmektedir.

iv) Proje kredileri ile özellikle, enerji, tarım, ulaştırma, altyapı, sağlık, çevre, eğitim, sanayi gibi sektörler desteklenmektedir.

v) Proje kredileri bağlı kredi niteliği taşıdığından sadece verilen projeye yönelik olarak kullanılabilir.

vi) Genel olarak uluslararası ihale yöntemi kullanılmakta ve sadece Banka'ya üye ülkelerden alım yapılabilir. Ancak istisnai hallerde Banka'nın da uygun bulması koşuluyla ulusal ihale usullerine göre de alım yapılabilir.

vii) Banka, projenin gerektirdiği tüm finansman ihtiyacını karşılamamakta, finansman ihtiyacının sadece belirli bir bölümünü karşılamaktadır. Böylece, ülke kaynaklarının da yatırıma kanalize edilmesi amaçlanmaktadır. Bu krediler iç kaynakları tamamlayıcı bir fonksiyon görmektedir.

viii) Proje kredileri genelde uzun vadeli, düşük faizli ve belirli süre geri ödemesiz olarak verilmektedir.

ix) Proje kredilerinde kredi ödemesi bir defada değil, genellikle projenin gerektirdiği zamana yayılmış finansman gereksinimleri göz önünde

bulundurularak ve proje uygulamasının başarılı bir şekilde yürütülmesi şartıyla parça parça yapılmaktadır.

x) Faizler serbest veya değişken olabilmektedir.

xi) Faiz yanında kullanılmayan kredi bakiyesi üzerinden taahhüt komisyonu tahsil edilmektedir.

Dünya Bankası proje kredileri genel olarak bu özellikleri taşımaktadır. Bu kredilerin üye ülkeler bakımından sağladığı avantaj ve dezavantajlar aşağıda ayrıca belirtilecektir.

2. Dünya Bankası Proje Kredilerinin Avantajları

Yatırım projelerinin finansmanında Dünya Bankası'nın borçlu ülkelere sunduğu bazı avantajlar şunlardır:²³

i) Banka'nın proje finansmanı için sağladığı kaynaklar diğer kreditelere nazaran daha büyüktür. Bu yüzden çok büyük kaynak gerektiren projelere finansman temin etmede Dünya Bankası önemli fonksiyon görmektedir.

ii) Banka çeşitli yardım kuruluşlarının projeye katılımında yönlendirici bir etki yapar. Dünya Bankası'nın finanse ettiği projelere yardım kuruluşları daha kolay katılabilmekte ve destek sağlayabilmektedir.

iii) Banka, kuruluş amacı gereği gelişmekte olan ülkelere kaynak sağlamada ticari kreditelere göre daha isteklidir. Ayrıca, Banka bu ülkelerde proje yürütmeye daha çok deneyime ve hükümetlerle daha yakın ilişkilere sahiptir.

iv) Dünya Bankası daha uygun faiz oranı ve geri ödeme süresi sağlar.

v) Banka'nın projeye katılımı, projeyi oluşabilecek politik risklerden korur. Banka'nın ülkede yürüttüğü projelerin sayısı, önemi ve Bankayla olan uzun vadeli ilişkiler nedeniyle, hükümetler Dünya Bankası ile ilişkilerine önem verirler. Bu durum hükümetleri projedeki yükümlülüklerini

²³ ERKAN, Volkan, a.g.t., sh. 34.35.

yerine getirmeye zorlar. Diğer taraftan, Banka'nın kredi sağlaması kaldıraç etkisi yapar ve diğer sermaye kaynaklarının ülkeye yönlmesi kolaylaştırır.

vi) Bu krediler kapsamında Banka tarafından danışmanlık hizmetleri verilir ve teknik yardımlar yapılır. Borçlu ülkeye yönelik olarak ve proje yürütücüsü birimlere verilen eğitimler, organizasyon ve yönetimin güçlendirilmesi gibi.

vii) Banka'nın kredi kullanımını, satın almaları ve proje uygulamasını her aşamada izlemesi nedeniyle projeye ayrılan kaynakların başka amaçlarla kullanılması önlenir.

Uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan kredilerin tek faydası uzun vadeli, düşük faiz oranlı ve belirli bir süre geri ödemesiz dış kaynak temin edilmesi değildir. Uluslararası mali kuruluşlarla imzalanan kredi anlaşmaları uluslararası sermaye piyasalarında yer alan diğer faktörleri de etkilemektedir. “Çünkü, anlaşmanın imzalanması, ülkeye sermaye piyasası musluklarının açılması anlamına gelmektedir. Yapılan anlaşma, borç verenler açısından, anlaşma yapan ülkenin borç verilebilir ülke olması demektir.”²⁴ Uluslararası mali kuruluşlar yaptıkları anlaşma ve verdiği kredi ile ülkelerin kredibilitelerini de tayin etmiş olmaktadır. Doğaldır ki, bu durum uluslararası mali kuruluşları güçlü kılmakta, borçlu ülkelerin yatırım projelerinin seçiminde belirleyici konuma getirmekte, ülke ekonomilerini yönlendirmekte ve ülkelerin bu kuruluşlardan borçlanmalarını bazı durumlarda zorunlu kılmaktadır. Yukarıda genel olarak uluslararası mali kuruluşlar için belirtilen bu husus Dünya Bankası açısından da geçerlidir.

Dünya Bankası'nın üye ülkelere sağladığı krediler yanında, sunduğu teknik yardımlar ve danışmanlık hizmetleriyle uluslararası finans çevrelerinde büyük etkinliği olan bir kuruluş olması nedeniyle, Banka ile ilişkilerin sadece kredi miktarı ile ölçülmesinin yanlış olacağı gözden kaçırılmamalıdır. Uluslararası etkinliğinin yanında Dünya Bankası, proje uygulamasının her

²⁴ AYKIN, Hasan, Türkiye'nin Dış Borçları (1960-1994), Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1996, sh. 16.

aşamasında sağladığı destek ile diğer kredi kaynaklarından farklılaşmaktadır.²⁵ Öte yandan, Banka verdiği proje kredileri kapsamında bazı bağış ve hibeler yapmakta ya da yapılmasına aracı olmaktadır.

3. Dünya Bankası Proje Kredilerinin Dezavantajları

Dünya Bankası proje kredilerinin bazı dezavantajları şunlardır:

i) Proje seçiminde Banka uzmanlarının görev alması nedeniyle bazı durumlarda ülke gerçekleriyle ve ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan yatırımların finanse edilmesi, böylece gelişmekte olan ülkelerdeki kıt kaynakların heba edilmesi.

ii) Kredi verilmek suretiyle desteklenecek sektörlerin Banka politikaları çerçevesinde Banka'ca belirlenmesi. Böylece ulusal ekonomilerin Banka tarafından yönlendirilmesi.

iii) Kredi sistemlerinin karmaşık olması, kredinin faiz maliyetinin tam olarak hesaplanamaması. Kur farkları nedeniyle öngörülemeyen ek yükümlülüklerin doğması.

iv) Faiz dışı maliyetlerin yüksekliği. Banka'nın uyguladığı faiz oranları dışında ayrıca taahhüt komisyonu alınması.

v) Banka'nın proje kapsamına dahil ettiği çeşitli harcama unsurlarının yüksekliği. Örneğin danışmanlara ödenen ücretler.

vi) Banka'nın kendi ihale usullerini uygulama zorunluluğu. Satın alma usullerinin karmaşıklığı. Uluslararası ihale usulünün uygulanması sonucunda çoğu zaman satın almaların yurt dışından yapılması ve dışardan sağlanan kaynağın yine yurt dışına aktarılması.

vii) Kredi kullanımı konusunda yaşanan sıkıntılar, kullanım konusunda öngörülen koşullar nedeniyle yaşanan gecikmeler. Çeşitli gerekçelerle kullanımların askıya alınması, geciktirilmesi veya iptal edilmesi nedeniyle projelerin zamanında tamamlanamaması.

²⁵ YENER, Ahmet Levent, a.g.t., sh.20-21.

viii) Proje finansmanının dış kaynakla sağlanması nedeniyle projenin kurumlarca yeterince sahiplenilmemesi.

ix) Projenin Banka'ya iletilmesinden kredinin ilk kullanımı aşaması arasında çok uzun bir süre (2-3 yıl) geçmesi.

x) Banka'nın projenin gerektirdiği tüm kaynağı sağlamaması nedeniyle diğer kreditorlerden veya iç kaynaklardan temin edilmesi gerekli kaynakların zamanında sağlanamaması durumunda işlerin sürüncemede kalması.

xi) Banka'nın, gönderdiği uzmanlar ve projenin yürütülmesinde görev alan danışmanlar aracılığıyla aktif rol üstlenmesi ve her aşamada müdahaleci bir yaklaşım sergilemesi.

xii) Kredi anlaşmaları ve ekinde yer alan koşulların getirdiği ek yükümlülükler.

xiii) Kredi koşullarının ve anlaşma hükümlerinin çoğunlukla tek taraflı olarak Banka'ca belirlenmesi.

IV. Sonuç ve Değerlendirme

Uluslararası mali kuruluşlar arasında önemli bir yere sahip olan ve 184 üyesi bulunan Dünya Bankası bir uluslararası finans kurumu olarak üye ülkelere çeşitli mali imkanlar sağlamaktadır. Banka, üye ülkelere finansman faaliyetleri kapsamında, uyum kredisi, proje kredisi ve karma krediler olmak üzere üç tür kredi vermekte, kredi verilecek projelerin tasarlanması, hazırlanması, tanımlanması ve uygulanması, kredilerin kullanımı ve kaynakların harcanması gibi aşamalarda borçlu ülkelere yön vermektedir.

Banka, verdiği uyum kredileri ile çeşitli reformların yapılmasını talep etmekte, ekonominin genelinde, finans, endüstri ve tüm sektörlerde serbestinin sağlanmasını istemekte, özelleştirmenin hızlandırılması, kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, istihdam ve teknolojinin teşviki, yoksulluğun azaltılması hedefleri doğrultusunda kredi kullandırdığı ülkeleri teşvik etmektedir.

Banka, üye ülke ekonomilerini gerek kurduğu ulusal büroları kanalıyla gerekse de merkezdeki ülke ve bölge uzmanları kanalıyla yakından takip etmekte, ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırmakta, ülke raporları yayınlamakta, ülkelere yönelik reform önerilerinde bulunmakta, bir ülkeye kredi vermek veya vermemek suretiyle uluslararası sermayeyi etkileyebilmekte ve sermaye akışına yön verebilmektedir.

Dünya Bankası, bu faaliyetler ve yaptığı diğer çalışmalarla finansman sağladığı ülke ekonomilerinin yapısı ve gelişimine önemli ölçüde tesir etmektedir. Ancak, Banka uyguladığı bu politikalarla kimi zaman üye ülkelere kalkınma-gelişme yönünde destek vermekte, kimi zamanda yaptığı bazı uygulamalarla bu ülkeleri zora sokmaktadır. Borçlu ülkelere Dünya Bankası politikalarının hayata geçirilmesinde krediler araç olarak kullanılmaktadır. Kredi anlaşmalarında öngörülen koşullar ile istenen reformların yapılması, belirli sektörlerin desteklenmesi, yapısal bazı düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Kredi koşulları yerine getirilmediği takdirde, kredi kullanımları durdurulabilmekte, askıya alınabilmekte veya krediler iptal edilebilmektedir. Banka'nın bu araçları acil finansman ihtiyaçları ile birleşince, Banka politikaları borçlu ülkelere çoğu zaman itiraz edilmeksizin yerine getirilmektedir.

Borçlu ülkelerin Banka'ya olan ve kerhen katlanılan bu bağımlılık ilişkisi, birçok uluslararası yardım kuruluşunun, finans kuruluşunun ve gelişmiş ülkelerin iki-taraflı veya çok-taraflı borç verme politikalarında Dünya Bankası'nın ülke ve proje bazındaki uygulamalarına göre hareket etmesinden ve Banka yönetimini elinde bulunduran gelişmiş ülkelerin gücünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Dünya Bankası'nın borç verdiği üye ülkelere ilişkin rapor ve değerlendirmeleri söz konusu ülkenin uluslararası mali kuruluşlardan veya sermaye piyasalarından borçlanmaları bakımından önem arz etmekte, borçlanmayı kolaylaştırabilmekte veya güçleştirebilmekte yahut borçlanmanın maliyetini doğrudan etkileyebilmektedir.

Dünya Bankası'nın finansman kaynakları üye ülkelerin katkılarından oluşan sermaye, gelişmiş ülkelere borçlanma yoluyla sağlanan kaynaklar ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Banka'nın öz kaynaklarının kısıtlılığı nedeniyle

genellikle gelişmiş ülkelerden düşük maliyetlerle sağlanan kaynaklar Banka'nın borçlanma maliyetinin üstündeki getirilerle gelişmekte olan ülkelere kredi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Banka, gelişmiş ülkelerin atıl sermayesinin, ek maliyetlerle, gelişmekte olan ülkelere transferine aracılık etme fonksiyonunu üstlenmek nedeniyle eleştirilmekte, Banka'nın kaynakların kullanılmasında tarafsızlıktan, sosyal gayeden uzaklaştığı ve gelişmekte olan ülkelere düşük maliyetlerle ve yeterli düzeyde kaynak tahsis etmediği ifade edilmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirebilmek, girdikleri ekonomik darboğazlardan kurtulabilmek, büyük finansman kaynağı gerektiren projeleri hayata geçirebilmek için Dünya Bankası kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. İç kaynak yetersizlikleri, tasarrufların düşüklüğü, ulusal finans piyasasının sığ ve yetersiz oluşu, bütçe ve kamu açıklarından kaynaklanan kamu kesimi borçlanma gereği, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları, var olan kaynakların etkin ve verimli alanlarda kullanılamaması, iç ve dış borçların finansmanı, kamu yatırım projelerinin finansman ihtiyacı gibi nedenler Türkiye'yi de dış finansman kullanma hususunda mecbur bırakmaktadır.

Diğer yandan, proje kredilerinin uzun vadeli olması ve kredi koşullarının nispeten daha iyi olması, belirli bir geri ödemesiz sürenin olması, projelerin yürütülmesinde yapılan teknik katkılar, bütçe kaynakları ile büyük yatırım projelerinin finanse edilememesi gibi nedenler proje kredisi kullanımını cazip kılmaktadır.

Dünya Bankası, kredi başvurularını çok yönlü olarak analiz etmekte ve Banka amaçlarına uygun ve izlenen politikalarla uyumlu projelere finansman sağlamaktadır. Bazı durumlarda Banka bizzat uzmanları aracılığıyla proje hazırlamakta ve kredi önerisinde bulunmaktadır. Finansmanı istenen yatırım projesi, Dünya Bankası tarafından ekonomik, teknik, idari, ticari, mali ve işletmecilik yönleriyle ve ayrıntılı bir şekilde incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Banka, sadece kredi verme öncesinde yapılan incelemelerle yetinmemekte, projenin uygulanması, kredinin kullanımı, proje kapsamında

ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin temininde uygulanacak ihale usulleri, istihdam edilecek danışmanların seçimi ve proje kapsamında görevlendirilecek personelin belirlenmesi, kredinin denetimi²⁶ gibi birçok aşamada müdahale etmekte ve verdiği kredinin ikraz anlaşmasında öngörülen proje tanımı, amaçlar ve usullere uygun olarak kullanılmasını temine çalışmaktadır.

Dünya Bankası kaynaklı projelerde, projenin uygulanması borçlunun sorumluluğunda olmakla birlikte kredilerin bir defada kullanılmaması, kredinin proje kapsamındaki ihtiyaçlar ve anlaşmada öngörülen dilimlere göre parça parça kullanılması, birçok aşamada Banka onayına başvurulması, Banka uzmanlarının proje kapsamında görev alması, uygulamanın kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi nedeniyle proje uygulaması Dünya Bankası ile krediyi kullanan kuruluşlarca ortak olarak yürütülmektedir.

Proje uygulamasının öngörülen kurallara göre yapılmaması, kredinin amacı dışında kullanılması, gerekli iç kaynakların zamanında temin edilmemesi, satın almalarda Banka usullerine uyulmaması halinde kredi kullanımı durdurulabilmekte veya kredinin belirli kısımları iptal edilebilmektedir. Gerek kredi için Bankaya başvurulmasından ikraz anlaşması imzalanarak kredi temini süresinin bir kaç yılı alması ve bu sürenin uzunluğu gerekse Banka'nın bürokratik yapısı, her aşamada yapılan Banka kontrolleri ve prosedürlerin çokluğu projelerin hızlı bir şekilde yürütülmesini engellemektedir. Diğer yandan, kredi iptalleri, kullanımların durdurulması gibi nedenler projelerin zamanında bitirilememesine neden olabilmektedir.

Projelerin etkin bir şekilde uygulanamaması ve zamanında tamamlanamaması, sağlanan kredinin tamamının kullanılmaması gibi olumsuzluklar sadece Banka'dan kaynaklanmamakta, uygulayıcı kurum ve kuruluşların teknik ve idari yetersizlikleri, Banka prosedürlerinin yeterince bilinmemesi, ulusal mevzuat normlarından kaynaklanan gecikmeler, iç

²⁶ Proje kredilerinin denetimine ilişkin esaslar, konuya ilişkin değerlendirme ve tenkitler konusunda tafsilatlı bilgi için bkz: CANDAN, Ekrem, "Dünya Bankası'ndan Sağlanan Proje Kredilerinin Denetimi, Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Denetim Sistemine İlişkin Eleştiriler", Mali Klavuz Dergisi, Sayı:28.

kaynakların zamanında tahsis edilmemesi, nitelikli personel eksikliği ve siyasi müdahaleler de gecikmelere ve kredilerin kullanılmamasına sebebiyet verebilmektedir.

Banka, ilke olarak projelerin gerektirdiği tüm finansman ihtiyacını karşılamamakta, projeden projeye geçişle beraber, genellikle toplam finansman ihtiyacının belirli bir bölümünü kredi olarak vermektedir. Hem iç kaynakların yatırımlara kanalize edilmesinin temini hem de vergi ve benzeri bazı yükümlülüklerin krediden karşılanmasının önlenmesi bakımından bu yöntem uygulanmaktadır.

Dünya Bankası proje kredileri şu gibi avantajlar sağlayabilmektedir: Banka'nın sağladığı proje kredileri diğer kreditorlere göre daha büyük tutarlıdır. Bu husus, büyük yatırım projelerinin bu yolla finansmanına imkan vermektedir. Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere proje finansmanı sağlama konusunda daha isteklidir. Ayrıca, krediler kapsamında çeşitli teknik yardımlar yapılmakta, hibe ve bağışlar temin edilebilmektedir. Bu kredilerin faiz ve geri ödeme koşulları nispeten daha uygundur. Uygulama aşamasındaki sıkı kontroller nedeniyle kredinin amaç dışı kullanımı önlenerek, kredilerin büyük ölçüde proje kapsamında kullanımı sağlanmaktadır.

Diğer yandan, Dünya Bankası proje kredilerinin bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır: Banka uzmanları tarafından hazırlanan ve tanımı yapılan projelerin ülke ihtiyaçlarıyla bağdaşmayabilmesi, Banka politikaları gereği belirli sektörlerin teşvik edilmesi nedeniyle, sektörler arası kaynak dağılımının Banka'ca belirlenebilmesi, kredi kullanım koşullarının karmaşıklığı, kullanımların bir çok koşula bağlı tutulması, çeşitli sorunlar nedeniyle sağlanan kredilerin zamanında ve etkin kullanılmaması, faiz dışında ayrıca kullanılmayan kredi anaparası üzerinden belirli bir oranda taahhüt komisyonu ödenmesi, kredi iptalleri nedeniyle kullanılmayan kaynaklar için komisyon ödenmesi, faiz hesaplama yönteminin karmaşıklığı ve faizin Banka'nın yükümlülükleri çerçevesinde yeniden hesaplanması nedeniyle kur artışlarından kaynaklanan ek yükümlülüklerin doğması, faiz dışı gizli maliyetlerin tahmin edilenin üstünde maliyet üstlenilmesine neden olması, ikraz anlaşmalarında öngörülen koşullar nedeniyle proje kapsamında danışmanlık hizmetleri ile

eğitim amaçlı yurt dışı gezileri ve eğitimlerine kaynak tahsis edilmesi, mal ve hizmet tedarikinde genel olarak uluslararası ihale yönteminin tercih edilmesi nedeniyle bazı durumlarda satın almaların yüksek maliyetlerle yapılması ve sağlanan kredilerin yabancı ülkelere aktarılması, Banka'nın projenin tüm finansman ihtiyacını karşılamaması nedeniyle gerekli iç kaynakların temin edilememesinin kredi kullanımını engellemesi ve uygulama sırasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle projelerin zamanında bitirilememesi.

Dünya Bankası proje kredilerinin uygulanmasında yukarıda belirtilen hususlarla bağlantılı olarak çeşitli sorunlarla karşılaşmakta, ikraz anlaşmalarında öngörülün koşullar ülke aleyhine bazı olumsuz etkilerin doğmasına neden olmaktadır. Genel olarak tüm dış kredi kullanımlarında geçerli olan bazı sorunlar yanında sadece Dünya Bankası kaynaklı projelerde karşılaşılan olumsuzluklar da mevcuttur.

Sonuç olarak Dünya Bankası proje kredilerinin bir çok avantajı olduğu gibi, bir çok da dezavantajı ve ülkeye olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu kredilerin kullanımında hem Banka'dan hem de proje yürütücüsü kurum ve kuruluşlar ile Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı gibi kurumlardan kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Türkiye'nin ağır bir iç ve dış borç stokuna sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, aynı şekilde Türkiye'nin yoğun bir iç ve dış finansman ihtiyacı içinde bulunduğu da aşikardır. Bu durumda, Türkiye'nin kredi kullanımı doğaldır ve gereklidir. Tartışılması gereken, Türkiye'nin ihtiyacı içinde bulunduğu dış finansmanın hangi finansman kuruluşlarından, hangi enstrümanlarla ve hangi koşullarla alınması gerektiğidir.

Kredi koşullarında düzeltilmeye gidilmesi, kullanım konusundaki aksaklık ve yetersizliklerin giderilmesi, kredi maliyetlerinin öngörülebilir olması ve kredi tahsis edilecek projenin getirilerinin kredi maliyetlerinin üzerinde olması, kullanıcı kuruluşlarca proje üretimi, seçimi ve uygulanması, ihale usulleri, kredi kullanım kuralları gibi konularda gerekli önlemlerin

alınması halinde yukarıda bahsedilen olumsuz etkilerin çoğu giderilecek ve alınan krediler ekonomiye net katkı sağlayacaktır.²⁷

Bu nedenle, Dünya Bankasından alınan kredi kullanımlarının değerlendirilmesinde, bu kredilerin avantajları, olumsuz yönleri, yaşanan sorunlar ve genel olarak ülkeye etkilerinin birlikte değerlendirilmesi, konunun tartışılmasında toptancı bir yaklaşımla “ret” ve “kabul” anlayışının benimsenmemesi gerekmektedir. Her bir kredi bazında gerekli analiz ve değerlendirmeler yapılmalı, projenin sağlayacağı faydalar ile maliyetler karşılaştırılmalı ve buna göre karar verilmelidir. Değerlendirme yapılırken sadece kredi için ödenecek faiz oranı kriter olarak alınmamalı, kredi kullanımının gizli ve öngörülemeyen maliyetleri de dikkate alınmalıdır.

²⁷ CANDAN, Ekrem, “Türkiye’nin Dünya Bankası’ndan Sağladığı Krediler (1950–2003), Kredi Kullanımının Yıllar İtibarıyla Gelişimi ve Toplam Dış Borç Stoku İçindeki Yeri”, Maliye Dergisi, Sayı: 148, Mart-Nisan 2005, sh. 121.

KAYNAKÇA

- ALPAR, Cem; ONGUN, M. Tuba.** Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme. Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını.
- ARSLAN, Göksel.** “Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Gelişmekte Olan Ülkelerle İlişkileri”. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Yayınlanmamış Etüd Çalışması. Ankara. 1998.
- AYKIN, Hasan.** “Türkiye’nin Dış Borçları (1960-1994)”. Yüksek Lisans Tezi. Sivas.1996.
- CANDAN, Ekrem.** “Dünya Bankası’ndan Sağlanan Proje Kredilerinin Kullanımı”, Yayınlanmamış Etüd Çalışması, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.
- CANDAN, Ekrem,** “Türkiye’nin Dünya Bankası’ndan Sağladığı Krediler (1950-2003), Kredi Kullanımının Yıllar İtibariyle Gelişimi ve Toplam Dış Borç Stoku İçindeki Yeri”, Maliye Dergisi, Sayı: 148, Mart-Nisan 2005.
- CANDAN, Ekrem,** “Dünya Bankası’ndan Sağlanan Proje Kredilerinin Denetimi, Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Denetim Sistemine İlişkin Eleştiriler”, Mali Klavuz Dergisi, Sayı:28.
- CENK, Ömer Faruk.** “Türkiye’de Dünya Bankası Kredilerinin Kullanımı ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar”. Uzmanlık Tezi. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara.1996.
- ERKAN, Volkan.** “Dış Proje Kredisi Kullanan Kamu Yatırımlarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi (1988-1997)” Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Yayınlanmamış DPT-Uzmanlık Tezi. Yayın No: DPT: 2510.Ankara.2001.
- HADİTALAB, Jafar.** “Dünya Bankası ve Uluslararası Sistem”. Doktora Tezi, İstanbul. 1994.

KAYA, Safiye. “Dünya Bankası ve Türkiye”. Sayıştay Dergisi. Temmuz-Aralık 2002. Sayı 46-47.

ÖNEN, Z. Sacit. Uluslararası Mali Kuruluşlar. Gazi Üniversitesi Yayın No: 136. Ankara, 1989.

YENER, Ahmet Levent. “Dünya Bankası Kredilerinin Yeniden Yapılandırılması” Hazine Müsteşarlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Tezi. Ankara. 1997.

Devlet Planlama Teşkilatı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara. 2000.

IBRD Kuruluş Anlaşması.